

Válasz

Blazovich László, Draskóczy István és Tringli István opponensi véleményére

Tisztelt Bizottság, tisztelt hallgatóság!

Engedjék meg, hogy mielőtt bírálóim véleményére adott válaszomat ismertetném, köszönetet mondjak Blazovich Lászlónak, Draskóczy Istvánnak és Tringli Istvánnak a munkám egészéhez, illetve egy-egy részkérdéséhez fűzött észrevételeiért és kiegészítéseikért. Köszönöm, hogy vállalták a feladatot és idejüket áldozták arra, hogy a nádori és a helytartói intézményről, valamint a nádori cikkelyekről az eddigi szakirodalom által kialakított képtől merőben különböző gondolatmenetemet és megállapításaimat végigkövették, észrevételeket és javaslatokat tettek, illetve egyúttal új szempontokat adtak e témák további vizsgálatához.

Válaszomban opponenseim felvetéseire és javaslataira együttesen, tematikus csoportosításban fogok válaszolni. A bírálóim és köztem egy-egy kérdésben meglévő értelmezésbeli különbségekre külön nem kívánok kitérni (például Tringli István által az 5–6. cikkelyről írtakra – 6. old.), mivel azok a dolgozat fő mondanivalóját kevésbé érintik, s ezek megvitatása egyébként is célszerűbbnek tűnik szóban, közvetlenebb formában. Természetesen az értekezés lényegét érintő kritikákat és megjegyzéseket, valamint javaslatokat nem kívánom megkerülni. De mielőtt válaszomat ismertetném, egy-két dologról az értekezésem kapcsán általánosságban szólnom kell.

A későbbi nagydoktori dolgozatom témájában az első leütéseket 2009. június 30-án tettem meg, mégpedig a Perényi Imre helytartóságáról tartandó előadás, illetve tanulmány írásakor. Kiindulási pontnak, a szakirodalom megállapításával összhangban a nádori cikkelyek 10. pontját tekintettem, habár – mint akkor a cikk első változatában – írtam: „keletkezési körülményei meglátásom szerint korántsem tisztázottak.” A források összegyűjtése, majd a politika- és jogtörténeti szakirodalom feldolgozása során azonban fokozatosan egyértelművé vált, hogy a nádori cikkelyek néven ismert szövegegység nem lehet az origója a helytartói intézmény vizsgálatának. Innen már csak egy lépés volt annak felismerése, hogy a tisztánlátás érdekében szükség van nádori intézmény késő középkori történetének feldolgozására is. Ebben nagy segítséget jelentett Szócs Tibor akkoriban készülő munkája, aki a nádori intézmény 1342-ig terjedő történetét tárta fel. A király helyettesítésének, illetve a késő középkori helytartói és nádori intézmény vizsgálata hamar annak a következtetésnek a levonására kényszerített, hogy a nádori cikkelyekkel kapcsolatban született korábbi megállapításokat – tekintet nélkül azok szerzőire – felülvizsgáljam. Az építményt az alapokig vissza kell bontani és újabb források bevonásával, illetve a régiek újbóli feldolgozásával, ha lehet, újjáépíteni. A téma feldolgozását egy új forrás váratlan előkerülése gyorsította fel: ez volt a nádori cikkelyek Nádasdy-féle példánya. Mindez, azaz az új források feltárása és a kulcsforrás megtalálása nem lett volna lehetséges a Magyar Országos Levéltár DL–DF adatbázisa nélkül, amely összehasonlíthatatlan előnyt biztosít használói számára a korábbi évtizedek kutatóival szemben. Éppen ezért itt is szívesen említem meg korábbi kutatócsoport-vezetőm, Borsa Iván, illetve egyetemi tanárom, Rácz György nevét, akik munkatársaikkal elkezdtek, illetve folytatják e munkát.

Az értekezés összeállításánál komoly fejtörést okozott annak eldöntése, hogy a nádori cikkelyek elemzése hányadik fejezetbe kerüljön. A kérdés súlyának az első fejezet felelt volna meg, így azonban rögtön két problémával szembesültem: egyfelől azt a látszatot kelthettem volna, hogy a nádori cikkelyek a két intézmény történetében 1526 előtt valóban szerepet játszottak. Másfelől a cikkelyekről írva folyvást a dolgozat későbbi részeire kellett volna utalnom. Mindezek okán, illetve a kollégáimmal, Lakatos Bálinttal és Mikó Gáborral folytatott beszélgetések révén arra a következtetésre jutottam, hogy a nádori cikkelyekről szóló fejezetet mindenképpen a nádori és a helytartói intézményről írtak után kell tenni. Így váljék mindkettő tárgyalásakor egyértelművé az olvasó számára, hogy a cikkelyeknek nincsen helye a két intézmény középkori történetében, azok már az új rezón, a Habsburg uralkodóház berendezkedésének részeként, azon belül is I. Ferdinánd király uralmának keretei közt értelmezendők. E rövid kitérő után következzenek a bírálatokra adott válaszom.

A nádor fizetése

Draskóczy István opponensi véleményében külön is taglalta a nádor fizetésének kérdését, és hangsúlyozta, hogy „akárhogy nézzük azonban, a nádor 6000 forint körüli fizetése nem igazán sok szerintem ahhoz képest, hogy az ország első főméltóságáról van szó, akinek politikai súlyát az a tény erősítette meg, hogy a királyi tanács véleményét kikérve a nemesség, az 'ország' választotta meg” (3. old.). Ténykérdés, hogy ez az összeg összehasonlítva az erdélyi vajda, a dalmát-horvát-szlavón bán vagy éppen a temesi ispán járandóságával nem tűnik soknak. Úgy gondolom, hogy ennek egyik oka az – és erről opponensem is ír –, hogy míg a többi tisztségviselő az 1498. évi 21. törvénycikk értelmében köteles volt egy-egy bandériumot a király jövedelmei terhére fenntartani,¹ addig a nádornak nem volt ilyen kötelezettsége. A többi királyi tisztségviselő által kapott jelentősebb summa közel sem takart több jövedelmet, hiszen annak nagy része a bandérium katonáinak fizetésére „ment el”, s így a tényleges fizetésük nagyságrendileg megegyezett a nádoréval.

A másik ok, amit az értekezésemben nem fejtettem ki bővebben, a nádori méltóság megítélésének változása, vagyis hogyan lett a nádor a legtekintélyesebből a legfontosabb méltósággá. Ha visszatekintünk ugyanis a középkori nádorok sorára, akkor egyfelől szembeötlő, hogy nem feltétlenül az nyerte el a király támogatását, aki korábbi tisztségeiből adódóan joggal aspirált volna arra, jöllehet annyi kijelenthetőnek látszik, hogy 1486-ig mindig a király egyik bizalmasa lett a nádor. Másfelől azt is világosan kell látnunk, hogy a nádor 1526-ig főképpen a Királyság – igaz legelőkelőbb – bírójaként jelenik meg forrásainkban. E bírói tisztséget azonban, mivel a nádori jelenlétén a bíraskodást az ítélmester vezette, bárki el tudta volna látni. A mohácsi csatavesztésig az erdélyi vajdai méltóság bizonyosan fajsúlyosabb volt, mint nádori (nem véletlen, hogy Szapolyai János a nádorság helyett a vajdai tisztséget választotta). E helyzet két dolog miatt változott meg: a

¹ *Decreta regni mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. 1490–1526.* From the manuscript of Ferenc Döry edited and translated by Péter Banyó and Martin Rady with the assistance of János M. Bak, with a Glossary and Index for DRMH 1–5 compiled by Zsolt Hunyadi. Idyllwild CA – Bp., 2012. (The Laws of Hungary. Series I., Vol. 4.) 100., 102.

mohácsi csatában meghalt a király és az újonnan megkoronázott uralkodó, I. Ferdinánd a dinasztia központjául korábbi főhercegi udvartartásának egyik székhelyét, Bécset jelölte ki. Ennek következtében a Magyar Királyság az országban lakó király nélkül maradt és a nádor most már valóban a legfontosabb, „királyt pótló” méltósággá lett (annál is inkább, mert az erdélyi vajdai tisztség és a terület is az ellenfélnél „maradt”). A rendek, felismerve, hogy az új dinasztia új kormányzati berendezkedést valósít meg, megpróbálták a nádori tisztséget immáron valódi tartalommal megtölteni: ennek eredménye lehet jó néhány cikkely, így az országgyűlés összehívásának joga és az első szavazat az új király választásakor, vagy a főkapitányi és helytartói jogkörök igénylése. De minden bizonnyal ennek köszönhetően igyekeztek a királyi akarattól független fizetést biztosítani a nádornak, így lett jövedelme a dalmát szigetektől, illetve a jászoktól és kunoktól. Azzal, hogy Ferdinánd király Bátori István és Bánfi János halála után nem igyekezett betölteni a nádori posztot, csak felerősítette a rendek törekvéseit, e két ellenirányú folyamat a nádori méltóságot a legendás tisztségek közé emelte. Talán nem véletlen, hogy a nádori tisztséggel kapcsolatos küzdelmek fénykora a Nádasdy Tamás halálát követő két és fél évszázad volt. Ezt az időszakot ugyan több periódusra lehet és kell is bontani, így az 1608. évi, 1681. évi törvények mérföldkönek számítanak, de az 1790-es nádorválasztás biztosan lezárta ezt a korszakot.

Az Ilosvay-kódex és a nádori cikkelyek datálása

Tringli István opponensi véleményében dolgozatom „egyetlen logikai botlásaként” a nádori cikkelyek Nádasdy Tamáshoz kötésének feltételezését tartja – teszem hozzá teljes joggal, hiszen az értekezés korábbi részében magam is mást írtam² –, mint írja „a kéziratok datálása és Nádasdy Tamás, mint nádor érdekében történő összeállítás között ugyanis súlyos ellentmondás feszül.” (2. old.) Felvetésére engedjék meg, hogy hosszabban válaszoljak.

A nádori cikkelyek első biztosan datálható szövegtanúja, amint immár arról a kódex kézbevétele útján történt megvizsgálása után jómagam is meggyőződtem, az Ilosvay István egri (nagy)prépost és vikárius által 1544-ben készített másolat.³ A kötetben 1002 és 1567 közötti törvények több kéz által írt másolatai szerepelnek. A kódex középkori anyagát Ladányi Erzsébet dolgozta fel több tanulmányában, megállapításai szerint Ilosvay a kötetnek csupán a harmadát másolta, a többi pedig még legalább három kéz munkája.⁴ Az általa írtakat két dologban tudom kiegészíteni: az egyik, hogy a kódexet – a „tartalomjegyzék” készítőjével együtt – legalább tíz kéz másolta. A másik, hogy a kötet papírlapjain két vízjel váltakozik. Az egyik Kaufbeuren város címerét (azaz a papírmalom vízjelét) ábrázolja,

² „a Nádasdy-féle példány keletkezésének időpontját egészen rövid időszakra, az 1540–1544 közötti öt évre szűkíthetjük le” – Értekezés 211.

³ OSZK Kt., Fol. Lat. 4023. fol. 174a (régí számozás szerint: 138a): „Per manus Stephani de Ilosva, prepositi ac vicarii ecclesie Agriensis, anno Domini 1544.”

⁴ Ladányi Erzsébet: Az Ilosvay kódex keletkezésének körülményei. In: Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. Szerk. Bertényi Iván. Bp., 1980. 169–179., 174.; Uő: Zsigmond 1405. évi törvényeinek keletkezési körülményeihez. In: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Szerk. H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Bp., 1984. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok) 269–276., 270.

amelyet 1534-től ismerünk.⁵ A másik vízjel, amely egy körben függő kerek tálcajú kétkarú mérleget mutat és a kör felső részén mintegy a mérleg függesztőjeként csillagot ábrázol, 1506-tól Ravennában mutatható ki.⁶ Mindkét vízjel, illetve változataik rendkívül elterjedtek a magyar forrásanyagban. A kódexben a kétféle papírmalomból származó papírivek keverednek, a bemásolt törvények rendjében sem válnak el, jóllehet az utóbbiból több ívet használtak fel. A kódex kötése bőrből készült, az előlapon a „Decreta Reg | ni Vngarie | ANNO | 1544”, a hátlapon a „STHEPHANY | ILOSWAY | P M A”⁷ felirat szerepel. A kódex kötésén szereplő évszám ellentétben áll a benne szereplő utolsó forrás megszületési évével, mégpedig az 1567. évi pozsonyi országgyűlésen hozott határozatok szövegével. A papírivek, illetve a kötés alapján az teljesen egyértelmű, hogy a kódex tartalmát jelen állapotában 1544-ben nem köthették össze. Ezt amellet, hogy tartalmazza az 1567. évi országgyűlés határozatait, még egy dolog teszi kétségtelenné: a kötet „törzsanyaga” előtt – azaz a régi számozás szerinti 1a–342b fóliókon – álló, a kódexbe másolt összes törvényhez készült – az új számozás szerinti 1a–37b fóliókon lévő – tartalommutató. Mindezek alapján, amíg kódex kötésének szakértő vizsgálata meg nem történik, az látszik a legvalószínűbbnek, hogy az Ilosvay István által 1544-ben bekötött kódexet később szétbontották, majd az 1567-ig terjedő törvények másolatait és a tartalommutatót hozzákötötték, de a borítót nem változtatták meg.

Mint már volt róla szó, az „Ilosvay-kódex” korántsem egyedül Ilosvay munkája, rajta kívül még kilencen másoltak a kötetbe, akik közül ketten a kutatás szerint szignálták munkájukat. Az egyik nagy valószínűséggel Telegdi Miklós volt, aki az 1552. február 22-re összehívott pozsonyi országgyűlés határozatait másolta a kötetbe.⁸ A másik pedig az eddigi vélemények szerint Oláh Miklós zágrábi püspök lehetett, aki az 1548. október 13-án megnyitott országgyűlés törvénycikkeit írta a kötetbe.⁹ Kérdéses azonban, hogy Oláh Miklós neve valóban mint a törvény másolója szerepel-e, vagy más okból áll ott. Oláh neve ugyanis szerepelhet a törvényszöveg végén egész egyszerűen azért is, mert ő volt a törvényt szignáló alkancellár: az eredeti törvényszöveg végén is – minden bizonnyal jobbról¹⁰ – ott állt a neve

⁵ A képét lásd Pelbárt Jenő: Levéltári vízjeltitkok. Hétszáz év papír- és vízjelkincse a Magyar Országos Levéltárban. Bp.–Nagykovácsi, 2010. 31.

⁶ Vö. www.piccard-online.de/struktur.php – Waage/Im Kreis/mit runder Waagschal; Nr. 116896. (a látogatás időpontja: 2017. szeptember 14.).

⁷ A PMA feloldása: *prepositus maior Agriensis*.

⁸ Fol. 294a (260a)–305a (271a), a szöveg végén „N T” monogram (vö. Ladányi E.: Ilosvay kódex 171.).

⁹ Fol. 282a (248a)–291b (257b), a szöveg végén: „Nicolaus Olahus E. Zagrabiensis” (vö. Ladányi E.: Ilosvay kódex 171.).

¹⁰ A kancellári aláírásokat ugyanis a kézirat törvénygyűjtemények másolóinak nemegyszer feltüntették a másolatok végén, méghozzá az eredeti példányok formájával megegyezően a nevet a szöveg alatt, jobb oldalt szerepeltetve. Oláh Miklós „aláírásával” már az 1546. évi dekrétum egy korabeli, Lőcse város számára készült másolatában is találkozhatunk. Vö. Mikó Gábor: Középkori törvényeink és a Corpus Juris Hungarici. (Bölcsészdoktori értekezés, kézirat). Bp. 2014. 78., további példákat lásd 106.

ellenjegyzőként.¹¹ További megfigyelések is ezt a feltevést erősítik: mindamelllett, hogy felettébb különös lenne, ha az Ilosvay birtokában lévő kötetbe az alkancellár saját kezűleg másolt volna be egy törvényt, az időrend sem támogatja igazán ezt. Oláh Miklós zágrábi püspök, mint a Ferdinánd király által kinevezett alkancellár, ideje nagy részét uralkodója mellett töltötte.¹² Ráadásul az 1548. október 18-ra összehívott országgyűlés november 22-i dátummal kiadott¹³ határozatainak leírására, amelyet mint zágrábi püspök szignált, aligha jutott volna ideje, hiszen a király 1548. november 28-án kinevezte egri püspöknek.¹⁴ A fentiekből egyenesen következik, hogy Oláh Miklós nevét kihúzzhatjuk a kódex másolói közül.

Oláh Miklós 1539 nyarán tért vissza Magyarországra, ahol előbb Ferdinánd király titkáráként tevékenykedett, majd 1542 márciusa végén – ismét¹⁵ – elnyerte az egri nagypréposti címet.¹⁶ Alig egy év múlva, Erdődi Simon zágrábi püspök 1543. június 2-i halála¹⁷ után a király kinevezte a püspökség élére, illetve augusztus 1-jén megtette alkancellárjává.¹⁸ A történetünkbe – a jelek szerint – itt kapcsolódik be Ilosvay István. Az Oláh kinevezésével megüresedett egri nagyprépostságot Ilosvay kapta meg, aki a káptalantól elnyerte a vikáriusi címet is (a püspökség Frangepán Ferenc 1543. január 22-e utáni halála miatt egészen Oláh 1548. évi kinevezéséig üresedésben volt¹⁹). Hogy meddig viselte Ilosvay a prépostságát, kérdéses, mivel ennek egyik emléke éppen az általa másolt

¹¹ Vö. még Ferdinánd királynak az országgyűlésekhez szóló leirataival (Magyar országgyűlési emlékek II. [1537–1545.] Szerk. Fraknoi Vilmos. Bp., 1875. [MHH III/a. Monumenta comitalia regni Hungariae II.] 585., 611., 681.).

¹² Baranyai Béla: Vizsgálódások a Quadripartitum körül. In: Némi adalékok jog- és egyháztörténetünkhöz. Különlenyomat a Dr. viski Illés József egyetemi tanár működésének negyvenedik évfordulójára szerkesztett Emlékkönyvből. Bp., 1942. 67–68. – Oláh Miklós levelezésének kritikai kiadását és ezzel együtt itineráriumát Szilágyi Emőke Rita készíti, adatai szerint 1548. márc. 19-én és 25-én Augsburgban, aug. 1. és szept. 23. között, illetve okt. 1-jén Bécsben volt, míg nov. 30. és dec. 13. között Pozsonyban tartózkodott. Az időpontok nagyrészt megtalálhatók: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. V. kötet (1548–1551). Szerk. Karácsonyi János–Kollányi Ferenc–Lukcsics József. Bp., 1912. (a továbbiakban: ETE) 20., 24., 50., 63., 65., 80., 85.

¹³ Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár, II. 1526–1606. évi törvénycikkek. Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, magyarázatokkal ellátta Márkus Dezső. Bp., 1899. 252–253.

¹⁴ Sugár István: Az egri püspökök története. Bp., 1984. (Az Egri Főegyházmegye schematizmusa I.) 246.

¹⁵ 1526. aug. 24-én már elnyerte Mária királynétól (C. Tóth Norbert: Az egri káptalan archontológiája 1387–1526. Turul 88. [2015] 2:48–71.; 50.), majd Ferdinánd király 1527. nov. 15-én szintén kinevezte (DF 277842.). A javadalmat akkor azonban nem tudta elfoglalni és helyette megkapta a fehérvári örkanonokságot (Fazekas István: Oláh Miklós, Mária királyné titkára [1526–1539]. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Szerk. Réthelyi Orsolya, F. Romhányi Beatrix, Spekner Enikő és Végh András. Bp., 2005. 37–43., 38.).

¹⁶ Sugár I.: Egri püspökök 245.; Fazekas I.: Oláh Miklós 42.

¹⁷ C. Tóth Norbert: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) 132.

¹⁸ Fazekas I.: Oláh Miklós 42.

¹⁹ Sugár I.: Egri püspökök 239.

kódex, a másik pedig váradi segédpüspöki és imériai (Mezopotámia) címzetes püspöki kinevező levele 1547. április 22-ről.²⁰ 1548. február 20-án imériai püspökként és már váradi kanonokként kapott engedélyt a pápától, hogy egyidejűleg viselhesse javadalmait, valamint váradi segédpüspök lehessen.²¹ Két év múlva, 1550. májusában Fráter György levelében nem említette Ilosvay püspöki és segédpüspöki címein kívül más javadalmát.²² Váradi olvasókanonokként 1553 decemberében szerepel először,²³ élete végén pedig esztergomi nagyprépost (1559) lett.²⁴ A kódex possessorbejegyzéseiben e változások közül azonban nem mindegyik hagyott nyomot, a kötés előtáblájának belsejébe ragasztott papíron ugyanis ez áll: „St(ep)hani Ilosvai Prepositi ac | Vicarii in Sp(iri)tualibus Ec(c)l(es)ie Agrien(sis) | Episcopi Ymerien(sis), lector(is) Warad(iensis).”²⁵ Az egyetlen újabb bejegyzés Mosóczy Zakariás nyitrai püspöktől származik, amely szerint a kötetet 1582-ben Telegdi Miklóstól kapta.²⁶ Röviden: a kódex 1550-es évekig, váradi olvasókanonoki kinevezéséig biztosan Ilosvay István tulajdonában volt, utána – talán Nagyszombatba jövetelével – Telegdi Miklóshoz került, tőle pedig Mosóczy kapta meg.

Adódik a fentiek után a legfontosabb kérdés, hogy ti. hol történt a kötet anyagának a másolása. A kutatás eddig azt feltételezte, hogy a kódex alapjául szolgáló törvényeket részben Egerben, részben pedig Váradon másolták, összhangban Ilosvay „munkahelyének” változásával.²⁷ E megoldást azonban bizton kizárhatjuk: egyfelől azért, mert az egri várat, kidobva onnan a püspököt és a káptalant, 1541-ben Perényi Péter foglalta el és tartotta ő, illetve kapitánya, Varkocs Tamás egészen 1548. július 20-ig a kezén.²⁸ Másfelől pedig azért, mert mindent amit tudunk az efféle másolati kódexek keletkezéséről,²⁹ ellene mond annak, hogy bárki is képes lett volna ilyen Pozsonytól távol összeszerkeszteni. Az ügy minden

²⁰ Georgius Pray: Specimen hierarchiae Hungaricae ... Pars II. Posoniae et Cassoviae, 1779. 187. – Bunyitay Vince szerint (A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. I–III. Nagyvárad, 1883–1884.; II. 55–57.) ekkor már váradi olvasókanonok.

²¹ ETE V. 7.

²² ETE V. 339.

²³ Erre lásd a Fráter György meggyilkolásának kivizsgálása során felvett kihallgatási jegyzőkönyvet: „Stephanus episcopus Imeriensis lector et suffraganeus domini, domini episcopi Waradiensis ... se patre Francisco Bethé genitore ex Illosswar natum esse, annorum 60 circa” (ÖStA HHStA Ung. Akten Allg. Akten Fasc. 72. Konv. B. f. 190. – az adatot Fazekas Istvánnak köszönöm). – Vö. Bunyitay V.: Váradi püspökség II. 56–57., aki szerint 1552-től 1557-ig, a káptalan elköltözéséig váradi prépost volt.

²⁴ Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 164–165.; Ladányi E.: Ilosvay kódex 169–170.

²⁵ Mikó G.: Középkori törvényeink 58.

²⁶ Ladányi E.: Ilosvay kódex 169.; a bejegyzés az előtábla belsejére kasírozott lapon: „Hunc libru(m) a R(everendissi)mo Nicolao Telegdino | E(piscopo) Quinqueecclesien(si) accipi. | 1582 Zach(arias) E(piscopus) Nittr(iensis)” (Mikó G.: Középkori törvényeink 56.).

²⁷ Ladányi E.: Ilosvay kódex 170.

²⁸ Sugár I.: Egri püspökök 242.; Kenyeres István: Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Bp., 2008. 294.

²⁹ Lásd erre Mikó Gábor: Kéziratok törvénygyűjteményeink mint történeti források. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Szerk. Dobszay Tamás et al. Bp., 2013. [2014.] 55–61.

bizonytalansága ellenére tehát okkal állíthatjuk, hogy a kódex inkább Pozsonyban, mint attól távol keletkezett.

Talán furcsa lehet, hogy ilyen messziről indultam neki a Tringli István által felvetett probléma megválaszolásának, de az előbbieket ismertetése mindenképpen szükséges volt ahhoz, hogy megfontolt választ tudjak adni. A nádori cikkelyek ugyanis a kódex azon részében található, amelyet biztosan Ilosvay István másolt és amelyet valamikor 1544-ben fejezett be.³⁰ A másolás idején feltehetően Pozsonyban tartózkodott, csakúgy mint történetünk harmadik szereplője, Nádasdy Tamás.

Nádasdy Tamás 1536-ban lépett az országos méltóságok sorába, amikor elnyerte a tárnokmesterséget. Egy évvel később horvát-szlavón bán, majd ismét tárnokmester lett, végül nádorsága előtt egy évtizeddel, 1543-ban Ferdinánd király a lemondott Turzó Elek helyére országbírónak nevezte ki.³¹ Tisztségei révén a legszűkebb kormányzati elithez tartozott,³² és így néha napján biztosan megfordult Pozsonyban. E gondolatmenet folytatása előtt azonban további két dologra kell kitérnem: egyrészt a Mohács előtti törvények összegyűjtésére irányuló törekvések, másrészt a cikkelyek Nádasdy Tamás tulajdonában lévő példányának záró részére, illetve az azt követő, az országbíró joghatóságáról szóló fejtegetésre (ennek nagyobbik része a *curia militarisra* vonatkozik³³).

A törvények összegyűjtésére és átvizsgálására irányuló rendi törekvések gyakorlatilag az egész Jagelló-kort végigkísérték,³⁴ noha a vonatkozó munkálatok gyakorlati megvalósulásáról csak Nyárádi János deák – 1523–1525 között Ung megye jegyzője – által összeállított kötet tájékoztat.³⁵ E folyamatot a mohácsi csatavesztés sem akasztotta meg: a rendek mind I. János király, mind I. Ferdinánd király koronázásakor tartott országgyűlésen kifejezték akaratukat e tárgyban.³⁶ A következő másfél évtized országgyűlésein a téma –

³⁰ 50 fólióval később, a 204a (169a) fólión Ilosvay ismét feljegyezte, hogy „Finis anno etc. 1544”, utána azonban még több törvényszöveget ő másolt bele, utolsóként az 1542. évit (vö. Ladányi: Ilosvay kódex 178.).

³¹ Dominkovits Péter–Pálffy Géza: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században (1. rész). Századok 144. (2010) 769–792., 775.

³² Uo. 774–775.

³³ Erről lásd Sunkó Attila: A Curia Militaris működésének nyomai a kora újkori Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben. *Levéltári Közlemények* 72. (2001) 3–64.; 4–7.

³⁴ Kertész Balázs: Egy II. Ulászló-kori törvénygyűjtemény: a Kollár-féle első kódex. *Magyar Könyvszemle* 126. (2010) 312–326., 321–323.; Tringli István: A kora újkori kodifikáció és a Hármaskönyv. In: A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Szerk. Máthé Gábor. Bp. 2014. 59–89.; 63., 85. – Összefoglalóan, új adatokkal kiegészítve és módosítva a korábbi álláspontot lásd Mikó Gábor: Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból. Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy hármaskönyvének elkészültéhez. *Történelmi Szemle* 56. (2014) 455–480., 471–472.

³⁵ Kertész B.: Kollár-féle kódex 321.; Mikó G.: Középkori törvényeink 54–55. – Ung megyei jegyzőségére lásd C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyéék. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) 309.

³⁶ Illés J.: Közjogi interpolációk 19–24.; Baranyai B.: Vizsgálódások 54–55.

összhangban az ország súlyos bel- és külpolitikai helyzetével – nem vetődött fel, legközelebb az 1548. évi országgyűlés foglalkozott vele, ennek kézzelfogható következménye a Quadripartitum megszületése lett.³⁷ Az „aprómunka” azonban tovább folyt, aminek közvetett bizonyítéka az Ilosvay-kódex megszületése, amely egyúttal a nádori cikkelyek első datált szövegterve is.

A nádori cikkelyek Nádasdy-féle példányának végén annak lejegyzője reflektált a 8. és 9. cikkelyben leírtakra: a másoló szerint a magszakadás folytán eladományozott birtokok ügyében indult perek „már nem a nádorhoz, miként korábban szokás volt és miként a 8. cikkely tartalmazza, hanem az országbíró ítélőszéke elé tartoznak”,³⁸ továbbá a 9. cikkellyel ellentétben az ország – nádoron kívüli – rendes bírái nemcsak hatalmaskodási ügyekben, hanem minden, birtokjoggal összefüggő ügyekben ítélezhetnek.³⁹ Amint arról az értekezésemben is megállapítottam, a 9. cikkely ezen pontja teljesen ellentmond az 1486. évi 68. cikkelynek, amelyben pontosan arról van szó, amit a cikkely másolója kommentárként leírt.⁴⁰ A szóban forgó szöveg a Négyeskönyv bizottsági változatában is egy fontos bővítménnyel ugyan, de helyet kapott.⁴¹ Az idézett részek elé egy kiegészítés került, amely arról szól, hogy ha a király utód nélkül hunyt el avagy az utódja kiskorú, és az országlakosok nem a nádort, hanem más valakit választanak meg a mágnások közül az ország kormányzójának vagy az utód gyámjának, akkor az az országlakosok tetszésével cselekedhet. Ha van nádor, akkor a mondott esetekben a nádor legyen a királyi helytartó, azzal a megkötéssel, hogy a joghatósága akkora legyen, amelyet a király vagy az országlakosok megszabtak neki.⁴²

A cikkelyek után az országbíró jogkörének leírása áll (*De comite seu iudice curie maiestatis regie, et de iudicio causarum factum honoris concernencium*), amely egyúttal

³⁷ Baranyai B.: Vizsgálódások 56., illetve lásd az 1550. 10–11., 1553. 15. és az 1563. 30. törvénycikkeket (CJH II. 261., 347. 497.).

³⁸ „quod iudicium discussio et examinatio finalisque deliberatio et conclusio ac exequio causarum super bonis et iuribus possessionariis per defectum seminis cuiuspiam a maiestate regia impetratis motarum non iam ad ipsum palatinum, prout olim consuetum fuerat et prout in articulo octavo preinserto continetur, sed ad tribunal iudicis curie regie pertinere dinoscitur” – Értekezés 207.

³⁹ „Et quod reliqui etiam iudices ordinarii preter ipsum palatinum non super actibus potenciariis, quem ad modum in articulo nono preinserto est descriptum, sed etiam super iuribus possessionariis et aliis quibusvis obligationibus et negociis plenariam suam ordinariam habent iudicandi et exequendi facultatem” – Értekezés 207.

⁴⁰ Értekezés 228.

⁴¹ Értekezés 208.

⁴² „hoc tamen declarato, quod deficiente rege Hungariae sine prole, vel autem prole in tenera aetate existente, si domini regnicolae palatinum non, sed alium quempiam ex magnatibus regni Hungariae in gubernatorem regni generalem, seu tutorem regiae prolis eligerent, tunc id regnicolae ipsi pro beneplacito eorundem facere possunt. Praeterea licet palatinus in casibus praenotatis sit ordinarius locumtenens regiae maiestatis, tamen iurisdictione limitata ea videlicet, quae sibi per regem aut eo decedente per regnicolas data fuerint, uti semper debet” (Illés József: A Quadripartitum közjogi interpolációi. Bp., 1931. [Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből IV/2.] 49.).

tartalmazza a királyi kúria lovagi becsületbíróságának legkorábbi szabályzatát is.⁴³ Ezt a részt is ugyanaz a kéz írta, amelyik a nádori cikkelyek szövegét lejegyezte. Az országbírói joghatóságáról szóló teljes szöveg – néhány nem tartalmi eltéréssel⁴⁴ – helyet kapott a Négyeskönyv III. részének IX. címében is.⁴⁵ A tárgyunk szempontjából ennek most kevésbé lényeges második felét elhagyva (azaz a becsületbíróságra vonatkozót⁴⁶), nézzük a nádori cikkelyekkel „vitatkozó” részt.

A szöveg első szakaszában az országbíró rendes bírói „jellegéről”,⁴⁷ majd külön – szembeállítva a nádori cikkelyekkel – a magszakadás címén adományozott birtokok ügyében indult perekben meglévő joghatóságát kommentálta a szerző. Mint írta, jóllehet azokban egykor – azaz a nádori cikkelyek fentebbi (8. old.) pontja szerint – a nádor ítélkezett, ma azonban már az országbíró ítél.⁴⁸ Az itt leírtak gyökeresen eltérnek tehát mind a nádori cikkelyektől, de ugyanakkor nem igazán illeszkednek Mátyás király 1486. évi törvényének 27. cikkelyéhez sem, amely szerint az ilyen ügyekben a király vagy a nádor, illetve ítélőmestereik előtt (*coram regia maiestate aut palatino vel magistris suis prothonotariis ad id deputatis*) kell jogorvoslatot keresni.⁴⁹ A kérdésben további forrásokat keresve – Hajnik Imre nyomán⁵⁰ – Verbóci István Hármaskönyvét tudjuk idézni: ebben a magszakadás címén felkért birtokokról szólva azt írta, hogy ezek ügyében a pereskedők „kötelesek az arra különösen és kifejezetten kiküldött bírójuk, most tudniillik az országbíró úr előtt (mert máskor a nádor úr előtt szokták ezt tenni)” megjelenni.⁵¹ A következő paragrafusban Verbóci

⁴³ Vö. Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Bp., 1899. 64.

⁴⁴ Az eltérések csupán alaktaniak: az e-caudata helyett „ae” diftongus, a „ci” helyett pedig „ti” áll.

⁴⁵ Quadripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. Zagrabiae, 1798. 249.

⁴⁶ Sunkó A.: Curia Militaris 4–6.

⁴⁷ Vö. II. Ulászló király 1492. évi törvénye 42. cikkelyének 2. §-val (DRMH IV. 22.; Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár I. 1000–1526. évi törvénycikkek. Fordították és jegyzetekkel ellátták Nagy Gyula, Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, magyarázatokkal és utalásokkal ellátta Márkus Dezső. Bp., 1899. 507.).

⁴⁸ „Iudex autem regie pro tempore constitutus, licet et ipse omnium indifferenter causarum in curia regia qualitercunque coram se motarum sit ordinarius iudex, de recepta tamen et approbata regni huius lege atque consuetudine universę causę – racione quorumcunque bonorum et iurium possessionariorum per defectum seminis aliquorum decedencium a maiestate regia impetratorum – mote in presencia eius discuti pariter et adiudicari solent, licet prout ex superioribus intelligi datur, olim huiusmodi cause coram palatino regni consueverant adiudicari.” (MNL OL E 142. Acta publica, Fasc. 38. no. 23., 2r.)

⁴⁹ Decreta Regni Hungariae 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Bp., 1989. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 19.) 282–283.

⁵⁰ Vö. Hajnik I.: Perjog 34.

⁵¹ Tripartitum I. 30. 3.§ – The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517). Edited and translated by János M. Bak, Péter Banyó and Martyn Rady with an introductory study by László Péter. Idyllwild–Bp., 2005. (The Laws of the of Hungary. Series I., Vol. 5.) 92. – Az idézett fordítás szövegét lásd Werbóczy István Hármaskönyve. Az eredetinek 1517-iki első kiadása után fordították, bevezetésekkel és utalásokkal ellátták dr. Kolosvári Sándor és dr. Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetekkel kíséri dr. Márkus Dezső. Bp., 1897. 97.

mindehhez még hozzátette, hogy az előbb leírtakat Mátyás király dekrétumából vette, de megváltoztatta.⁵² Kérdés mármint, hogy valóban Verbóci – önhatalmúlag – változtatta-e meg, vagy valamikor változott maga a perrendtartás? Azt rögvest elvethetjük, hogy Verbóci „írta át” a hatályban lévő törvényt. Ugyanis II. Ulászló király 1492. évi törvényének 63. cikkelyében szó esik a magszakadás esetén a királyra háramló és aztán eladományozott birtokok ügyében követett eljárásról, és ebben már az áll, hogy az országbíró jár el ezen perekben.⁵³ Verbóci tehát e cikkely ismeretében módosíthatta a Mátyás király uralkodása végén hozott törvény 27. cikkelyének vonatkozó részét. Itt érdemes hangsúlyozottan említeni Illés József azon megfigyelését, amely szerint a nádori cikkelyek teljességgel hiányoznak Verbóci munkájából.⁵⁴ ez egy újabb érv a cikkelyek későbbi összeállítására mellett.

Az országbíró joghatóságát tárgyaló idézet második szakaszában a báni, illetve a vajdai jelenléten fellebbezett ügyek feljebbviteli bíróságaként jelenik meg az országbíró ítélőszéke.⁵⁵ E szövegrész – egy-két alaktani eltéréstől eltekintve – szó szerint megegyezik II. Ulászló király 1500. évi törvényének 6. cikkelyével.⁵⁶ De ugyanerről olvashatunk a Hármaskönyvben,⁵⁷ illetve utoljára az 1563. évi 26. törvénycikkben.⁵⁸ Mindkét szakasz bekerült a Quadripartitum bizottsági (és részben a dinasztikus) változatába a fentebb idézett kiegészítéssel együtt. Mindez azt jelenti – utalok itt Tringli István véleményének 5. oldalán írtakra –, hogy a Négyeskönyv szerkesztői nagyon is tisztában voltak az ellentmondással, ezért került bele e záradék szövege is,⁵⁹ de talán a régi törvények iránti tiszteletből, illetve a Tringli István által említett Mátyás-kultusz lecsapódásaként mégis felvették munkájukba.

A fentiek alapján a Nádasdy-féle cikkelyeknek a nádor és az országbíró joghatóságára vonatkozó megállapításait olyasvalaki másolta le, aki jártas volt az ítélezésben és ismerte az ország korábbi törvényeit. Ebből pedig két dolog adódik: az egyik, hogy noha az Ilosvay-kódexbe másolt szöveg az első biztosan keltezhető szöveg, a Nádasdy-féle szöveg pedig ezzel közel egykorú (a vízjele szintén Kaufbeuren város papírmalmának 1534-től adatolható vízjelét tartalmazza), bizton állítható, hogy volt egy korábbi, egy első példány, amelyről és amelynek révén a későbbi másolatok készültek. A ma létező kódexbeli másolatok szövegei filológiai szempontból voltaképpen kontamináltaknak tekinthetők: közöttük egyetlen olyan sincs, amelyből az összes többi biztosan származtatható lenne, nem szólva most a Nádasdy-

⁵² Tripartitum I. 30. 4.§ – DRMH V. 92.; Hármaskönyv 97.

⁵³ DRMH IV. 30.; CJH I. 521.

⁵⁴ Illés J.: Közjogi interpolációk 24.

⁵⁵ „Item causę nobilium regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie parciumque Transsilvanensium in curiam regiam per viam appellacionis transmise et adductę similitur coram ipso iudice curie, tanquam videlicet coram iudice eorum ordinario, extra omnes seriem et ordinem registri, alternatim discuti et terminari debent.” (MNL OL E 142. Acta publica, Fasc. 38. no. 23., 2r-v.) – Vö. Hajnik I.: Perjog 34.

⁵⁶ DRMH IV. 140–141.; CJH I. 644.

⁵⁷ Tripartitum III. 3. 6. § – DRMH V. 380.; Hármaskönyv 383.

⁵⁸ Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár II. 1526–1606. évi törvénycikkek. Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, magyarázatokkal ellátta Márkus Dezső. Bp., 1899. 496–497.

⁵⁹ Illés J.: Közjogi interpolációk 49.

féle másolat unikális olvasatairól. E hipotetikus első példány legkorábban a mohácsi csatavesztés után, ám mindenképpen Verbóci Hármaskönyvének összeállítása (1516) után,⁶⁰ talán az 1530-as években, de 1544 előtt készülhetett.

Mindezek után már csak annak a kérdésnek a megválaszolása maradt hátra, hogy mennyiben köthetjük a cikkelyek összeállítását Nádasdy Tamáshoz. Az természetesen valóban kizárható, hogy Nádasdy nádorsága érdekében történt volna az összeállítása, azt azonban továbbra is tarthatónak vélem, hogy a cikkelyek „az új, ráadásul részben más berendezkedést meghonosítani kívánó I. Ferdinánd király és a magyar országnagyok közötti hatásköri viták lecsapódásaként” keletkeztek.⁶¹ E „munkában” tisztségeiből adódóan Nádasdy Tamás is részt vállalt, s talán így került hozzá a szóban forgó kézirat példány.

Ludovicus Tubero történeti feljegyzései

Opponenseim közül ketten is, noha eltérő tárgyban, Tubero történeti munkáját ajánlották a figyelmembe. Blazovich László professzor úr a „korabeli hatályban lévő szokásjogra” hívta fel figyelmemet a krónikaíró egy passzusa alapján (5. old.). Ebben röviden összefoglalva arról van szó, hogy Mátyás király halála után az országnagyok az új király személyéről zajló tanácskozásuk közepette Szapolyai Istvánt kiáltották ki nádorrá, „nehogy – írja Tubero, amelyet az opponens és Galántai Erzsébet fordításában közlök – döntésük hiábavaló legyen a legfőbb méltóság hiányában, így hívják a magyarok a szenátus fejét. (...) Ez a méltóság pedig rangban az első a király után, és szinte királyi hatalommal bír, ugyanis a király távollétében vagy amikor még nincs megválasztva, joga van a szenátus összehívására, amit rajta kívül senkinek nem lehet megtenni.”⁶² Tubero tudósítása Szapolyai nádori címének elnyeréséről nélkülözi a valóság legcsekélyebb darabkáját is, hiszen azt csak az 1492 tavaszi országgyűlésen nyerte el.⁶³ Ugyanakkor arról sem tudunk, hogy az országgyűlés, illetve királyi tanács – a szenátus szó értelmezése nem vitán felüli, Tubero mindkét értelemben használja – „feje” vagy „előjárója”⁶⁴ a nádor lett volna, ő ugyanis a többi országnaggyal és a főpappal együtt az ekkor még nevében nem, de valóságban már létező „felsőtábla” tagja volt.⁶⁵ Az „alsótábla” levezető elnökét a nemesség választotta: így 1524-ben Ártándi Pált, 1525-ben Verbóci Istvánt.⁶⁶ A felsőtáblának, azaz ekkoriban a tágabb királyi tanácsnak az

⁶⁰ Vö. C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) 76. 86. jegyzet.

⁶¹ Értekezés 234–235.

⁶² Ludovicus Tubero Kortörténeti feljegyzések (Magyarország). Közreadja Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4.) 90.

⁶³ Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). II. közlemény. Századok 145. (2011) 293–347., 294–309. – Lásd még Értekezés 70.

⁶⁴ Tubero 123.: „A szenátus előjárója, akiről elmondtuk, hogy közönségesen nádornak hívják”.

⁶⁵ Vö. Kubinyi András: A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526. Jogtörténeti Szemle 2006/2. 3–11., 6.

⁶⁶ Kubinyi A.: Tárgyalási rend 7.

ajtonállómester lehetett a levezető elnöke.⁶⁷ A részlet a fenti történeti tények ellenére valóban nagyfokú hasonlóságot mutat a nádori cikkelyek első pontjában írtakkal. A probléma azonban az, hogy a cikkelyekben az országgyűlés összehívásáról szóló tagmondat csak a Nádasdy-féle példány szövegében van meg: egyetlen kódexbeli másolatban és így a törvények kritikai kiadásában sem szerepel.⁶⁸ A harmadik cikkely ugyanakkor valóban érinti a kérdést: a király magvaszakadtával az új király választásáig, illetve a kiskorú örököse esetén annak nagykorúsításáig a nádor hívja össze az országgyűlést.⁶⁹ A probléma azonban itt is fennáll: a szokásjogra meglehetősen nehézkes hivatkozni, hiszen csak a Tubero életében történt trónváltásokra koncentrálna azt látjuk, hogy Mátyás halálakor nem volt nádor, így az országgyűlési meghívót az özvegy királyné neve alatt és a kormányzótanács aláírásával bocsátották ki.⁷⁰ II. Ulászló király halála után tartott György-napi országgyűlést a királyi tanács rendeletére (*de edicto dictorum dominorum prelatorum et baronum*) hívták össze.⁷¹ A II. Lajos király nagykorúsításáig, azaz a koronázási esküje 1521. december 10-i⁷² letételéig tartott országgyűléseket, csakúgy mint az azt követőket is, a király nevében hívták össze. II. Lajos halála után, amikor ismét magvaszakadt a királyi háznak, az országgyűlést Mária özvegy királyné a mellette lévő országnagyok – köztük a nádor – támogatásával hívta össze és ezzel a „jogával” Szapolyai János is – legalábbis ekkor még – egyetértett.⁷³ Végül, mint ismeretes, mindkét fél összehívta a maga királyválasztó országgyűlését. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy eddig az időpontig, azaz 1526 decemberéig a politikai ellenfelek egyikében sem merült fel az az ötlet, hogy az országgyűlés összehívásában a nádornak bármiféle szerepe lenne. Az első követ a vízbe Bátor István nádor titkára, majd ítélőmestere, Révay Ferenc dobta. Az 1526 decemberében összeült pozsonyi országgyűlésen nyolc pontba szedve sorolta fel, miért nem volt érvényes Szapolyai János királlyá választása. A nyolcból figyelmünket az első kettőre érdemes irányoznunk: az első szerint a választás azért volt érvénytelen, mert „nem a nádor hirdette ki a fehérvári királyválasztó országgyűlést, pedig erre egyedül ő van jogosítva”, a második szerint pedig „az országgyűlés nélkülözte a törvényes elnököt: a nádort, akit trónüresedés alkalmával, a királyválasztásnál az első szavazat illet meg.”⁷⁴

A fenti sorok kísértetiesen egybecsengenek a Tuberonál olvashatókkal, ami persze lehet véletlen, de könnyen elképzelhető, hogy a történetíró halála előtt még átdolgozta az Ulászló trónra kerüléséről írt részt. Ez annál is inkább felvethető, mivel az 1496. évig terjedő részek történetének írásakor nagymértékben támaszkodott Bonfini munkájára,⁷⁵ ám az 1490.

⁶⁷ Uo. 6.

⁶⁸ Értekezés 214.

⁶⁹ Értekezés 217.

⁷⁰ MOE I. 56.

⁷¹ Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp., 1909. 119., idézi Kubinyi A.: Tárgyalási rend 4.

⁷² DL 23286.

⁷³ Értekezés 215.

⁷⁴ MOE I. 52.

⁷⁵ Lásd a fordítás előszavát (Tubero 17–18.).

évi eseményekről általa írtak köszönőviszonyban sincsenek a *Tizedek* vonatkozó részével.⁷⁶ Mindezek alapján – részben egyetértve opponensem, Blazovich László megállapításával – Tubero értesülésére valóban figyelemmel kell lennünk, hiszen az nagyrészt egyezik a Révay Ferenc által elmondottakkal, de annak felhasználását a Mohács előtti időszak vonatkozásában, amíg más adatokkal nem tudjuk alátámasztani, kritikával kell kezelnünk.

Tringli István opponensi véleményében a 12. cikkely szövegét („egész Dalmáciának a nádor bírói hatalma alatt kell lennie és jövedelmül ott bizonyos szigetei vannak”) Ludovicus Tubero antikizáló területnév használatával vetette össze. Mint megállapította, Tubero Dalmácia neve alatt jóval nagyobb területet értett: nála beletartozott a középkori Horvátország is, így például Corvin János dalmát-horvát-szlavón bán Dalmácia előljárójaként szerepel (7–8. old.). Mindezek alapján felvetette annak a lehetőségét, hogy a nádori cikkelyekben szereplő Dalmácia valójában a horvát-szlavón bánságot takarja, és itt egyfajta hatásköri rivalizálás szemtanúi lehetünk. A nádor, kizárva az országbíró magának igényelte a báni jelenlétről fellebbezett perek felsőfokú elbírálását (8–9. old.). Véggökvetkeztetése szerint tehát, ha ismert lesz, hogy a szlavón báni tábláról mikor küldték vagy mikortól akarták az ügyeket az országbíró helyett a nádori jelenlet elé küldeni, „tartalmi úton is megkapjuk a nádori cikkelyek datálásának lehetséges legkorábbi időpontját” (9. old.).

A fentiek bizonyítására három mód van, jelen pillanatban azonban mindegyik a lehetetlenség határát súrolja: egyfelől megpróbálhatunk olyan báni oklevelet találni az 1526 és 1544 közötti időszakból, amelyekben per áttételéről van szó. Mivel a báni jelenlet az ország többi bíróságához hasonlóan a török hadjáratok és a polgárháború miatt, ha egyáltalán működött, akkor meglehetősen hektikusan,⁷⁷ így eredményt innen egyelőre nem várhatunk (ha elkészül az 1526 és 1570 közötti, az Országos Levéltárban őrzött oklevelek internetes adatbázisa, akkor érdemes visszatérni a kérdésre). A második lehetőség olyan magyarországi oklevelet vagy elbeszélő (történetírói) forrást keresni, amely hatással lehetett a nádori cikkelyek összeállítására. Végezetül megkísérelhetünk a Négyeskönyvben még egy olyan helyet találni, ahol Tuberóéhoz hasonló értelemben használják a Dalmácia megnevezést, avagy a perek fellebbezése kapcsán mást írnak, mint a korábbi joggyakorlat. Azonban a Négyeskönyv 1560-as években összeállított dinasztikus változatát átnézve az idézett cikkelyen túl egyetlen passzust sem találunk, amelyben Dalmácia neve alatt más területet értettek volna. A báni jelenletén indult birtok- és más fontosabb perek kapcsán pedig egyértelműen arról írnak, hogy azokat az országbíró jelenlete elé kell fellebbezni.⁷⁸ A

⁷⁶ Bonfini V-IX-5.: „Orbán egri püspök, az országnagyok ez időbeli vezetője, tudott a különböző pártok létéről, és nehogy az állam valami kárt szenvedjen, a tanács határozata alapján meghirdette a királyválasztó országgyűlést, amelyet a pesti mezőn, a Dunán szoktak tartani.” (Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Bp., 1995.)

⁷⁷ Vö. az 1542. évi beszercebányai országgyűlés 22. törvénycikkével, amely szerint az 1526. augusztusa és 1542. márciusa közötti 15 év nem számít bele az ügyek elévülésébe (CJH II. 70–71.).

⁷⁸ Quadripartium IV-II. „Causae vero in dictis Regnis ratione iurium possessionariorum, vel aliorum specialium, arduorumque negotiorum, in quibuscunque judicialibus terminis motae, in praesentia Bani praefatorum Regnorum in prima instantia adjudicari folent, et deinde post definitivam

szóba jöhető elbeszélő munkák közül Brodarics István históriáját érdemes forgatnunk, mint amely időben és szerzője származása tekintetében is legközelebb esik Ludovicus Tuberóhoz és említett művéhez. Brodarics leírásában találkozunk a mondott terület elnevezésével: Battyányi Ferenc bánysága kapcsán a szokásos megnevezéssel illeti (Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánja), míg saját szülőhelyeként Felső-Pannoniát nevezte meg, mint amit most, azaz akkor Szlavóniának hívtak.⁷⁹

A fentebbiek fényében opponensem javaslatával kapcsolatban, noha a Magyar Országos Levéltárban folyó oklevéldigitalizáció befejezéséig teljes biztonsággal nem jelenthető ki semmi, inkább hajlok annak elvetése, mint elfogadása felé.

A főkapitányi jogköréről

Blazovich László (2. old.) és Draskóczy István (4. old.) – mint írták – szívesen olvastak volna a disszertációban a főkapitányi tisztségről, illetve annak hatásköréről. Az értekezésemben e tisztségről a nádori cikkelyek 4. pontjának elemzésekor írtam. Feltártam és részletesen bemutattam 1453-tól, a tisztség első feltűnésétől 1526-ig terjedően a királyok által kinevezett főkapitányokat, akik között időről-időre nádorok is előfordultak.⁸⁰ Jogköreikről azonban szándékosan nem írtam. Tettem ezt azért, mert a főkapitányságot viselő személyek minden esetben királyi kinevezés útján nyerték el tisztségüket, amely kiegészülhetett országgyűlési felhatalmazással. Ugyanezen oknál fogva nem kapott külön alfejezetet a tisztség ismertetése az első, a nádorokról szóló fejezetben sem: még a látszatát is el akartam kerülni annak, hogy a korábbi szakirodalom módjára egyenlőségjelet tegyek a *palatinus* és a *generalis capitaneus* közé.

Válaszom végén fontosnak tartom elmondani, hogy disszertációm témája koránt sincs minden tekintetben kimerítve: a középkori törvényeinket tartalmazó kódexek mai szempontok szerinti vizsgálata Mikó Gábor és Kertész Balázs révén éppen, hogy elkezdődött, így e téren még komoly eredmények várhatók. Ugyanakkor magam is óriási várakozással tekintek az Országos Levéltár által a Reformáció projekt keretében folytatott digitalizációra, mivel – véleményem szerint – a nádori cikkelyek vizsgálatában újabb, érdemi adatokat már csak az 1526 utáni forrásoktól várhatunk. Végül ismét köszönetet szeretnék mondani opponenseimnek, hogy idejüket nem kímélve vállalták bírálatuk elkészítését. Budapest, 2017. szeptember 30.

C. Tóth Norbert

sententiam ad appellationem cujuslibet partis semel in Curiam Regiam, in praesentiam videlicet Judicium Regni ordinariorum maturioris examinis, et discussionis gratia transmittuntur, et ibi facta approbatione, vel emendatione pro finali executione earundem rursus ad priorem Judicem, Banum videlicet praefatorum Regnorum remittuntur.” (Quadripartitum 411.)

⁷⁹ Brodarics Históriaja a mohácsi vészről. Fordította és jegyzetekkel ellátta Dr. Szentpétery Imre. Bp., é.n. Reprint 1976. 11., 13.

⁸⁰ Értekezés 218–225.